

RAQOBATBARDOSH JAMIYAT VA INNOVATSION TAFAKKUR

Kenjayeva Dilrabo Rominovna,

*University of Business and Science Toshkent filiali “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrasida dotsenti,
falsafa fanlari nomzodi*

E-mail. dilraborominovna1971@bk.ru.

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqobatbardosh jamiyatni shakllantirishda innovatsion tafakkurning o‘rni, uning ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy rivojlanishga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy sharoitda kreativ fikrlash, texnologik yangilanish va inson kapitalini rivojlantirish omillari asosida barqaror taraqqiyotga erishish yo‘llari ilmiy asosda yoritiladi hamda amaliy tavsiyalar beriladi. Maqolada global raqobat sharoitida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ham chuqur tahlil etilib, strategik rivojlanish istiqbollari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: raqobatbardoshlik, innovatsion tafakkur, jamiyat, rivojlanish, kreativlik, texnologiya, inson kapitali, modernizatsiya, strategiya, taraqqiyot.

Аннотация. В данной статье анализируется роль инновационного мышления в формировании конкурентоспособного общества, его влияние на социальное, экономическое и духовное развитие. Также в современных условиях научно освещаются пути достижения устойчивого развития, основанные на творческом мышлении, технологических инновациях и факторах развития человеческого капитала, и даются практические рекомендации. В статье также подробно анализируется важность инновационных подходов в контексте глобальной конкуренции и указываются перспективы стратегического развития.

Ключевые слова: конкурентоспособность, инновационное мышление, общество, развитие, креативность, технологии, человеческий капитал, модернизация, стратегия, прогресс.

Abstract. This article analyzes the role of innovative thinking in the formation of a competitive society, its impact on social, economic and spiritual development. Also, in modern conditions, the ways to achieve sustainable development based on creative thinking, technological innovation and human capital development factors are scientifically highlighted and practical recommendations are given. The article also deeply analyzes the importance of innovative approaches in the context of global competition and indicates the prospects for strategic development.

Keywords: competitiveness, innovative thinking, society, development, creativity, technology, human capital, modernization, strategy, progress.

Kirish. Raqobat insoniyat jamiyati paydo bo‘lganidan beri odamlar kundalik hayotining ajralmas qismiga aylandi. Insoniyat tarixi davomida odamlar – yashash va mehnat sharoitlarini yaxshilash, unumdor yerlar uchun, turli afzalliklarga ega bo‘lish uchun, jamiyatda o‘z ta’siriga ega bo‘lish, hokimiyat, moddiy va ma’naviy ne’matlarning eng maqbulidan foydalanish uchun doimo tabiat bilan va o‘zaro, bir-birlari bilan raqobatlashgan. “Raqobat” so‘zi o‘zbek tiliga nemischa “konkurrenz” dan kirib kelgan. Qadimgi lotin tilida “concurro yoki concurrentia” shaklida uchraydi bu so‘zlar tomonlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning turli jarayonlarini, masalan, ularning birlashishi va to‘qnashuvini bildirish uchun ishlatilgan. Amerikalik faylasuf va psixolog Jeyms Mark Bolduin 1902-yilda o‘zining “Falsafa va psixologiya lug‘ati”da raqobatning uchta asosiy turini farqlab ko‘rsatib bergan. a) biologik raqobat; b) shaxsiy yoki ongli raqobat; c) savdo va sanoatda raqobat. Shu bilan bir qatorda, menejment va

boshqaruv sohasi professori Kilduff va uning hamkasblari 2010-yilda o‘zlarining sharhlarida “raqobatni uch tur (individual, guruh va tashkilot)ga bo‘lgan va raqobatni ko‘proq “sub’ektiv raqobat munosabatlari” sifatida ajratib ko‘rsatishgan”[1]. Raqobatbardosh jamiyatni yaratishni falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilganimizda, ta’lim tizimini aksiologik va epistemik qarashlardan xalos qilib, jamiyatni, zamonaviy iqtisodiy jamiyat muhiti bilan integratsiyalashuvning yangi usullarini izlashga zaruriyat sezmoqda.

Muhokama va natijalar. Raqobat keng tarqalgan ijtimoiy hodisa bo‘lib, u bir vaqtning o‘zida barcha tomonlar erisha olmaydigan maqsad sari intilishlarini anglatadi, ba’zan bir tomon maqsadga erishadi va foyda oladi, ikkinchisi esa yo‘qotishlarga duch keladi. Raqobat ko‘plab fanlar doirasida o‘rganiladigan mavzusidir. Biologiya fanida raqobat organizmlar o‘rtasidagi munosabatlardan biridir. Zamonaviy jamiyat ko‘pincha tashqi raqobat ichki hamkorlikka asoslanishi ta’kidlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ichki raqobat ko‘pincha ichki kurashlarga aylanadi, bu esa o‘z navbatida xodimlarning ma’naviyati va mahsuldorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Raqobat nazariyasida, “raqobat bu, (lotincha concurrentia – to‘qnashuvdan) - har qanday sohada eng yaxshi natijalarga erishish uchun kurash. Raqobat iqtisodiyot, siyosat, fan, san’at, madaniyat sohalarida namoyon bo‘lib, murakkab va ko‘p qirrali tushuncha va hodisa sifatida qaraladi”[2]. Keng ma’noda, raqobatbardoshlik – bu qo‘yilgan maqsadlarga erishishda boshqalardan ustun bo‘lish qobiliyati. Ko‘pgina tadqiqotchilarning fikricha, ushbu atamaning umumiy qabul qilingan ta’rifi yoki raqobatbardoshlikni baholash va rivojlantirish usullariga yagona yondashuv hali ham mavjud emas deb hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda mamlakatning barqaror rivojlanishi, iqtisodiy o‘sishi va raqobatbardoshligini ta’minlashda fan va ta’lim sohalarini taraqqiy ettirish muhim strategik ahamiyatga ega bo‘lib qoldi. Mamlakatning raqobatbardoshligi omillar. aholining bilim darajasi, ilmiy salohiyat, muvaffaqiyatli loyihalar tajribasi, inson kapitali asosiy mezonlarga aylandi. Bugun na tabiiy resurslar, na yuqori texnologiyali ishlab chiqarish, barqaror rivojlanishining kafolati hisoblanmaydi, balki, davlatlar va jamiyatlarning barqaror iqtisodiyoti, raqobatbardoshligi inson kapitali va innovatsion tafakkuriga bevosita bog‘liq bo‘lib qoldi.

Bizningcha, raqobatbardoshlik – bu insonlarning yoki tashkilotlarning sog‘lom va halol raqobat muhitida faoliyat yuritish qobiliyatidir. Raqobatbardoshlik innovatsiya, moslashuvchanlik, ishonchni qozonish va texnologik rivojlanish kabi tushunchalarning kompleks birligi hisoblanadi. Bu tushuncha iqtisodiyot, biznes, sport, ta’lim va ijtimoiy hayot kabi turli sohalarida qo‘llaniladi. Raqobatbardoshlik tushunchasini kundalik hayotda ishlatishda shaxsiy, jamoaviy va milliy raqobat kabi turlarga ajratiladi. Raqobat tushunchasini tahlil qilar ekanmiz bu tushuncha iqtisodiy atama sifatida M.Porter,

F.Kotler, R.Faxrutdinovlar “raqobat mulk yoki aniq ehtiyojning real yoki potentsial qondirilish darajasi”[3] deb tavsiflangan.

Dunyo, XXI asrning o‘tgan 24 yili ichida hayot strategiyalarning yangi va xilma-xil ko‘rinishlariga guvoh bo‘ldi. Zamonaviy yoshlarning tafakkur paradigmasining keskin o‘zgarishi, pragmatik fikrlaydigan odamlarning yangi avlodi yetishib chiqishi, faol mehnat faoliyatiga olib keldi. Hayotimizni yaxshilashga qaratilgan va tafakkurimiz iste’molida yangi tushunchalar paydo bo‘ldi. Aholining turmush darajasini yaxshilash uchun qo‘llanilayotgan taktik modellarda “raqobat”, “raqobatbardoshlik”, “raqobatda ustunlik”, “raqobat salohiyati”, “raqobatbardosh pozitsiyalar” kabi so‘zlar asta-sekin ilmiy tadqiqotlarning kundalik leksikoni (umum iste’moldagi zaxira so‘z va iboralarning asosiy iste’mol iborasi)ga aylantirdi.

Hozirgi kunda darsliklarda, gazeta maqolalarida, ilmiy nashrlarda, biznes atamalar lug‘atlarida va odamlarning kundalik iste’mol so‘zlarida “raqobat” tushunchasining turli xil ta’riflari, talqinlarini topish mumkin. Bizningcha, raqobat – bu manfaatlar to‘qnashuviga asoslangan odamlarning o‘zaro harakatlari va o‘zlarini mustaqil ravishda himoya qilish zaruratidir. Ushbu harakatlar zarur tovarlar va resurslardan foydalanishda raqobatchilardan ustunlikka erishish, shuningdek, mavjudlik, faoliyat va rivojlanish uchun nisbatan yaxshi sharoitlarni ta’minlashga qaratilgan faoliyatdir.

Raqobatning konstruktiv nazariyasini yarauvchisi Rubin Yu.B. raqobat tushunchasini ta’riflar ekan, u quyidagi komponentlardan “... eng avvalo, raqobatchilar, raqobat natijalari, raqobatni tashkil etuvchi resurslar, raqobat jarayonlari, raqobat strategiyasi, raqobat taktikasi, raqobatbardosh vaziyat, bozor ishtirokchilarining raqobatbardosh holati”[4] dan tashkil topadi deb hisoblaydi.

O‘zbekiston milliy ensiklopediyasida innovatsiya atamasiga ta’rif berilgan bo‘lib, “Innovatsiya (inglizcha. Innovationas – kiritilgan yangilik, ixtiro) – 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta’minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag‘lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg‘or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo‘llanishi”[5] deb ko‘rsatib berilgan.

Xulosa. Falsafa va psixologiyada o‘rganiladigan ong, tafakkur kabi insonga xos bo‘lgan tushunchalarni innovatsiya va ijodkorlikning asosi deb talqin qilinadi. Aynan ijodkorlik va innovatsiya o‘zaro bog‘liqdir lekin aynan bir tushuncha yoki kategoriya emas. Har ikki tushunchani chuqurroq ko‘rib tahlil qilganimizda ular o‘rtasida nozik, ammo muhim farqni borligini ko‘rish mumkin. Innovatsiyani “odamlar nima qilayotganini yoki biror ixtironi qanday yaxshilangan barqaror natijaga erishish”[6] deb hisoblasak, fikr yoki g‘oyani tug‘ilishini ijodkorlik sifatida qabul qilishdir. Shu jihatdan

ijodkorlik innovatsiyalarning cheksiz generatori hisoblanadi. Innovatsion tafakkur esa o‘z navbatida ijodkorlikni hayotga tatbiq etish sanaladi.

Ijodkorlik va innovatsiyani tafakkur ajratib farqlab beradi. Ijodkorlik asl tushunchalar, g‘oyalarni yaratishni o‘z ichiga oladi, innovatsion tafakkur esa, ijodiy jarayonning artefaktlar (inson ijodiy faoliyati)ini amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Innovatsion tafakkur – inson ongining yangilik yaratishga qaratilgan ijodiy shakli bo‘lib, u jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Innovatsion tafakkur – bu yangi yoki allaqachon o‘rganilgan muammolarga original yechimlarni topish, atrofimizdagi dunyoni o‘zlashtirish va yaxshilash qobiliyati. Falsafiy jihatdan tahlil qilinganda, innovatsion tafakkur turli falsafiy yo‘nalishlar, ong va bilish nazariyalari, shuningdek, sotsiologik va epistemologik yondashuvlar bilan bog‘liq holda o‘rganilganda to‘liq mohiyati ochiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kilduff, Gavin J.; Elfenbein, Hillary Anger; Staw, Barry M. “The psychology of rivalry. A relationally dependent analysis of competition”. *Academy of Management Journal* 2010. 53 (5). pp 943–969.
2. Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей конкурентов. пер. с англ. – М.. “Альпина Паблишер”, 2011. – С.454.
3. Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент. пер. с англ. – Санкт-Петербург.. Питер, 2011. – 816 с; Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса. экономика, маркетинг, менеджмент. – М.. Маркетинг, 2002. – 276 с.
4. Рубин Ю.Б. Что такое конкуренци? (введение в теорию конкурентного поведения). // Московский финансово-промышленный университет «Синергия» Современная конкуренция № 1 (43). – С.104.
5. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent.. “O‘zbekiston”, 1-jild. 2000.
6. Ward, T.V. “Cognition, creativity, and entrepreneurship”, *Journal of Business Venturing*, 2004. Vol. 19, pp. 173-88.